

K fungování analytických adjektiv v ruštině, češtině a polštině

PLESNÍK, L.: *Typologická charakteristika tzv. analytických adjektiv (na příkladovém materiálu ruštiny, češtiny a polštiny)*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2019, 218 s. ISBN 978-80-7599-095-2

Autorem posuzované monografie je ostravský slavista Mgr. Lukáš Plesník, Ph.D. Jak vyplývá z názvu, rozebírá v ní z komparativního hlediska fungování tzv. analytických adjektiv v ruštině, češtině a polštině, a to na základě shromážděného reprezentativního dokladového materiálu a následně provedené jeho sémantické, strukturní a etymologické analýzy. Publikace vychází z úspěšně obhájené disertační práce autora. Při přípravě vydání monografie byly některé původní pasáže revidovány, opatřeny novým strukturním uspořádáním a také doplněny dalšími novými poznatky ze zkoumané problematiky.

V úvodu práce (s. 8–12) věnuje autor pozornost problému nevyhraněnosti terminologického pojmosloví užívaného při zkoumání tzv. analytických adjektiv. Konceptně vychází z prvotních teorií ruských jazykovědců A. A. Reformatského a M. V. Popova. Pod termínem „analytické adjektivum“ chápe morfologicky nezformovaný výraz v atributivní funkci, jemuž v české lingvistice odpovídá termín „nesklonné adjektivum“, v polské – „przymiotnik nieodmienny“. Nutno dodat, že daná problematika je vlastní především ruštině, zatímco v češtině a polštině zaujímá spíš okrajový zájem jazykovědců. Vysvětlit to lze tím, že ruština jako silně extrovertní jazyk byla a je konfrontována cizojazyčnými vlivy. Naopak čeština a polština jsou ve vztahu k přejímání cizích slov zdrženlivější.

V první kapitole (*Aktuální tendence v jazycích slovanského areálu*, s. 11–27) rozebírá autor otázku základních tzv. aktuálních tendencí ve třech sledovaných jazycích: demokratizační a liberalizační procesy, internacionalizaci slovní zásoby a tendenci k analytismu a aglutinaci. Zevrubně jsou zde popsány postoje ruských, českých, polských a slovenských jazykovědců. Cituje mj. polskou lingvistku K. Waszakowou, která za velmi progresivní tendenci od konce 20. století označuje jev přispívající k vzájemnému sblížení jazyků na bázi jednoho dominantního jazyka. Jde o proces jazykové integrace, popř. o projev jazykové globalizace, v daném případě o pronikání cizojazyčných výpůjček z anglického jazyka do jiných jazyků. Jazyková globalizace se nejzřetelněji projevuje jako sílící tendence k internacionalizaci slovní zásoby.

Přehled dosavadních poznatků o předmětu výzkumu ve všech třech zkoumaných jazycích je podán ve druhé kapitole (*Analytická adjektiva*, s. 29–77), která je v knize nejrozsáhlejší.

Narůstající frekvence počtu nesklonných adjektiv (a také substantiv) je výsledkem projevu analytismu v rámci jmenné flexe. Tento jev už není vlastní jen ruštině, ale je možné jej pozorovat (i když v mnohem menší míře) i v jiných slovanských jazycích, včetně češtiny a polštiny. Proto jedním z cílů této monografie je zmapovat aktuální stav fungování nesklonných adjektiv v ruštině, češtině a polštině, poukázat na frekvenci výskytu, aktivitu jejich užívání a sémantickou různorodost těchto analytických (nesklonných) lexikálních jednotek. Za významné pro analýzu jazykového materiálu v praktické části práce shledává autor dva rozdílné přístupy ke studiu těchto lexikálních jednotek, specifické pro ruskou lingvistiku – tzv. pojetí úzké a široké. Tzv. analytická adjektiva úzkého pojetí disponují příznakem samostatné lexikální jednotky, mající charakter graficky samostatného výrazu. Tzv. analytická adjektiva širokého pojetí jsou definována z morfologického hlediska složitěji, v řadě případů jde o morfémově nevyhraněné internacionální nebo domácí sublexikální komponenty označované v odborné literatuře jako prefixoidy. V práci jsou tyto jednotky rozděleny na skupinu analytických formantů cizího původu a na skupinu analytických formantů domácího původu. Poměrně rozsáhlý je v této kapitole přehled teorií a klasifikací zkoumaných výrazů celé řady ruských, českých a polských jazykovědců starší i současné generace. Zařazena jsou zde také pojednání o akceptaci popisovaného typu adjektivních komponentů v normativních mluvnicích ruštiny, češtiny a polštiny. Zmíněny jsou také nové a často protichůdné teorie současných ruských jazykovědců (A. A. Molotkov, L. V. Knorina × L. I. Kim, Je. N. Sidorenko, D. V. Bondarevskij aj.). Autor se přiklonil k teorii D. V. Bondarevského, kterou považuje za zásadní kritérium při posuzování těchto komponentů jejich průkaznou autonomií. Takto je pojímá i převážná část českých a polských jazykovědců, kterým je v kapitole věnována patřičná pozornost

Teoretickou část monografie uzavírá třetí kapitola (*Pozice prefixoidů a řecko-latinských formantů v rámci tzv. analytických adjektiv*, s. 79–84). Tyto formanty zaujímají v pojetí tzv. analytických adjektiv mezní pozici, a proto jsou předmětem četných sporů ze strany mnoha lingvistů. Autor se přiklání k názoru těch jazykovědců, kteří vnímají prefixoidy a řecko-latinské formanty jako tzv. analytická adjektiva v širokém pojetí. Je zde podán přehled termínů užívaných ruskými, českými a polskými lingvisty pro pojmenování těchto komponentů.

Čtvrtá kapitola (*Tzv. analytická adjektiva v ruštině, češtině a polštině*, s. 95–118) představuje praktickou část práce. Úvodem je v ní nastíněna obecná charakteristika sebraného jazykového materiálu. Materiálovou bázi výzkumu získal autor excerpcí lexikografických pramenů současné ruštiny, češtiny a polštiny, která odpovídá současnému stavu zkoumaného jazyka a o kterou se lze opřít jako o kodifikovanou složku aktuální slovní zásoby. Celkový počet získaných jazykových jednotek činí 1472 (z toho 842 z ruských zdrojů, 326 z českých a 304

z polských zdrojů), což je počet naprosto dostačující jak pro analýzu, tak pro vyhodnocení výsledků. Výsledky výzkumu jsou prezentovány v podkapitolách (4.1. *Tzv. analytická adjektiva v ruštině*, s. 100–134; 4.2. *Tzv. analytická adjektiva v češtině*, 134–158; 4.3. *Tzv. analytická adjektiva v polštině*, s. 158–180). Zde je nastíněna obecná charakteristika sledovaných výrazů ve zkoumaných jazycích a je představena jejich morfologicko-lexikální klasifikace. V podobě hlavního dichotomického třídění všech zkoumaných jednotek na tzv. analytická adjektiva úzkého a širokého pojetí je provedena podrobná sémantická, strukturní a etymologická analýza. Pokud jde o etymologickou analýzu, autor vychází z tzv. zdrojového jazyka, tj. z jazyka, z něhož bylo slovo přejato, nikoliv z původního jazyka. Uvedené podkapitoly jsou zpracovány precizním způsobem. Vyzdvihnout třeba velký počet exemplifikací z autorovy databáze a kvalitně zpracované grafy s dílčími i souhrnnými procentuálními údaji, které názorně doplňují komentáře. Poněkud neobvykle působí na několika místech používaná spojení ve výkladovém textu „ruská národní lingvistika“ (podobně „česká národní lingvistika“ nebo „polská národní lingvistika“). Je úzus, že ruská příjmení uváděná v nominativu se nepočestují, takže nikoliv Reformatský, Bondarevský, ale Reformatskij, Bondarevskij.

V závěru práce (*Závěrem*, s. 181–186) jsou shrnuty výsledky provedeného materiálového výzkumu. Následují cizojazyčná resumé – v angličtině (*Summary*, s. 187–191), v ruštině (*Резюме*, s. 193–198), v polštině (*Streszczenie*, 199–203), rozsáhlý seznam literatury (*Literatura*, s. 205–216) a rejstřík v práci citovaných jmen lingvistů (*Jmenný rejstřík*, s. 217–218).

Práce představuje analýzu morfologicky nezformovaných lexikálních jednotek, které plní vůči řídicímu členu ve větě determinační (atributivní) funkci. Lexikální jednotky disponující touto vlastností jsou nazývány termínem „analytické adjektivum“. Dané kategorii neohebných komponentů adjektivní povahy je věnována pozornost především v ruské jazykovědě více než půl století, avšak nové podněty pro další výzkum přinesla expanze cizích komponentů adjektivní povahy (převážně anglického původu). Nové vývojové tendence projevující se zejména v oblasti lexika a slovotvorby lze sledovat od konce minulého století ve všech slovanských jazycích. Vzhledem k sílicímu procesu internacionalizace a rostoucím vlivům analytismu a aglutinace na flektivní povahu současných slovanských jazyků představují tzv. analytická adjektiva, zejména tzv. analytická adjektiva širokého pojetí, aktivní slovotvornou bázi.

Odborný přínos posuzované monografie lze spatřovat ve dvou rovinách, a to jak v rovině teoretické, tak i v rovině praktické. Její výsledky mohou být využity jako zdroj materiálu a poznatků pro další vývoj v této oblasti jazykového výzkumu.

Aleš Brandner